

ВІДЗИВ
офіційного опонента проф. Голубовської І. О.
на дисертацію
Максимів Ольги Йосифівни
*"Етноспецифіка лексичної системи перської мови
(на матеріалі публіцистичного стилю)"*,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.13 – мови народів Азії, Африки,
аборигенних народів Америки та Австралії
(Київ, 2012)

Сучасна прикладна лінгвістика без перебільшення переживає справжній бум. Окрім традиційного перекладу (у тому числі і машинного), структурної, математичної лінгвістики, квантитативної та комбінаторної лінгвістик, лінгводидактики, – потужного розвитку здобула комп'ютерна лінгвістика, зокрема її наразі найперспективніша і найактуальніша галузь – корпусна лінгвістика. Створення корпусів як засобів опису та використання національних літературних мов можна зарахувати до тих завдань сучасної мовознавчої науки, які, будучи успішно розв'язаними сьогодні, творитимуть необхідні умови для розвитку лінгвістики завтра. Не вдаючись до характеристики можливих атракторів цього розвитку, зазначимо про величезну роль корпусів для частотної лексикографії, певні джерела якої лягли в основу дисертаційного дослідження п. О. Максимів. Не можна не віддати належне колосальній роботі фахівців лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету, зокрема її керівнику доц. Н. П. Дарчук, під керівництвом якої створено численні частотні словники (наукового стилю, сучасної української поетичної мови, сучасного українського публіцистичного стилю, etc.), розміщені на лінгвістичному порталі MOVA.info у режимі вільного доступу (позиції списку літератури О. Максимів 152 – 156).

Частотний словник (ЧС) українського публіцистичного стилю, укладений доц. Н. Дарчук та ЧС перського публіцистичного стилю, укладений авторкою рецензованого опусу, стали основною його джерельною базою. Ольга Йосифівна будує вихідну гіпотезу свого дослідження (хоча вона, на жаль, не сформульована чітко у Вступі) на тому, що етноспецифіку будь-якої мови в її функціональних відгалуженнях можна віднайти, дослідивши найчастотніші слова цієї мови на тлі найчастотніших слів іншої мови як контрастного тла до першої (причому завдання ускладнюється тим, що шан. авторка бере до опрацювання по двісті **першочастотних** одиниць перської та української мов). Іншими словами, метою даної роботи є побудова моделі узусного ранжування найчастотніших лексем двох мов на "словоформному, лексемному, морфемному і семантемному" (с. 8) рівнях абстрагування з їх подальшим об'єднанням у семантичні поля і конфронуванням з метою виявлення універсальної та "етноспецифічної" частин. Я не даремно беру цей термін у лапки: моє розуміння етноспецифічності кардинально відрізняється від трактування цього поняття шан. Ольгою Йосифівною, проте до цього теоретичного аспекту я повернуся пізніше.

У першому розділі під назвою *"Частотні словники – кількісна модель узусу й етнічної специфіки мови"* п. Максимів робить екскурс в історію вивчення етнічної специфіки мов у тому форматі, який усталився у мовознавстві (праці Ю. Степанова,

Г. Слишкіна, В. Красних, В. Карасика, В. Манакіна, О. Тищенко, Г. Яворської, Т. Радзівської, Ю. Письменної, І. Корольова. В. Богущького), співчутливо цитує В. М. Манакіна: "...безеквівалентні слова, які переважно виступають об'єктом етнолінгвістичних досліджень і відображають особливості національної культури, побуту народів, перебувають на периферії лексичних систем і не мають високої частотності" – і робить парадоксальний висновок про те, що саме внаслідок відсутності високої частотності ці одиниці "... не стали об'єктом нашого дослідження" (с. 18). Виникає закономірне питання: **низькочастотні периферійні** безеквівалентні лексичні одиниці автоматично позбавляються права відбивати національно-культурну специфіку мови? І далі – "Етноспецифіка мови мала б виражатися у найчастіше вживаних лексичних одиницях певної мови в певному часовому зрізі, а також у комбінації цих одиниць". На підтримку цього надсміливого твердження наводяться досить недоречні цитати з монографії Г. В. Колшанського "Соотношение субъективных и объективных факторов в языке (М., 1975), де Геннадій Володимирович обстоює можливість використання у дослідницьких цілях "скінченного набору фраз як представника цієї мови взагалі" та з роботи Е. Косеріу "Синхрония, диахрония и история" (М., 1963) стосовно "достатності" мови для культурного світу, якому вона відповідає. Очевидно, авторці саме у цьому місці дисертаційного дослідження варто було б зупинитися на **своєму розумінні** "узусної етнічної специфіки" ("етнічно значущого ранжування", "етнічно маркованої лакуарності"), яка дійсно може поставити кризу "...певну ієрархію словника залежно від *уживаності* (Курсив мій – І. Г.) його одиниць" (Алексеев П. М., СПб., 2001, с. 11–12).

Деякі зауваження виникають відносно коректності визначення сигніфікативних одиниць узусу при виділенні рівнів операційного аналізу, який застосовується у дослідженні – словоформ, лексем, кореневих морфем, семантем (стор. дис. 29–30). Спочатку, з посиланням на В. В. Жайворонка, лексема трактується як план вираження слова, планом змісту якого виступає семантема (до речі, такі термінологічні трактування притаманні Московській лінгвістичній школі). Далі, з посиланням вже на ЛЕС, лексема трактується в термінах слова як лексико-граматичної єдності (таке розуміння усталене у Київській та Ленінградській лінгвістичних школах). Не зовсім вдалим треба визнати і назву четвертого операційного рівня – **рівня семантем** не тільки з огляду на його неоднозначність (термін семантема у науково-лінгвістичній літературі використовується у найрізноманітніших значеннях, мало пов'язаних одне з одним (див. детальніше підручник С. В. Семчинського "Загальне мовознавство" (К., 1988, с. 171–172)), а насамперед зважаючи на кореляцію лінгвістичної сутності, позначеної у такий спосіб (у дискурсі Ольги Йосифівни це перекладний еквівалент лексеми у певному значенні), зі змістовим наповненням терміна семема, який, на відміну від семантеми, остаточно усталився у лексичній семантиці. Пропоную варіант термінологічного позначення – **перекладна семема**. Проте, треба віддати належне авторці, яка і сама неодноразово наголошує на тому, що "...робочий термін семантема використаний для завдань дослідження і застосований лише в межах цієї праці" (с. 88).

Незважаючи на певні дискусійні у теоретичному вимірі моменти, перший розділ, у якому далі подається характеристика особливостей частотних словників пер-

ської та української мов, за охоптом теоретичного матеріалу та майстерністю його проєкування на вихідну дослідницьку рамку роботи, як видається, можна вважати зразковим і достойним наслідування прийдешніми поколіннями дослідників.

У рамках другого розділу *"Уніфікація матеріалу частотних словників з метою подальшого розгляду етноузуальної специфіки мови"* дисертантка продемонструвала свої глибокі знання з теорії укладання частотних словників та застосувала їх у практиці свого поетапного операційного аналізу. Зокрема, на схвалення заслуговують розроблення правил лематизації перських слів для автоматичного укладання частотного словника на базі корпусу перських публіцистичних текстів, процедури врахування макро- і мікроконтекстів для розмежування омографів, методики зведення частотного словника до рівня морфем і семантем. Не викликають заперечень і процедури лематизації, застосовані для доопрацювання ЧС лексем української публіцистики (автор доц. Н. Дарчук) з метою їх коректного співставлення з лексемами ЧС перської публіцистики.

У третьому розділі *"Елементи і рівні етноспецифіки лексичної системи сучасної перської мови"* на основі заявленого у першому розділі операційного аналізу авторка поетапно, на різних щаблях аналізу, намагається висвітлити "елементи етноспецифіки", притаманні публіцистичному стилю сучасних перської та української мов.

Тут слід зробити деякі зауваження щодо процедури коректного співставлення даних різномовних частотних словників.

Як відомо, частотні словники забезпечують можливість зіставлення двох корпусів з метою виявлення слів, найбільш характерних для кожного з них. Оскільки корпуси різних мов мають різний обсяг, для забезпечення достовірності оцінки частоти слів у лінгвостатистиці висувається вимога щодо зведення їх до показника частоти на 1 млн. словоформ (*instances per million words*). Приступаючи до зіставлення, шан. дисертантка виявила неадекватність вибіркового корпусу перських (3 044 009 слововживань) та українських (всього 300000 слововживань) газет (майже у десять разів менше!). Для подолання ситуації, яка склалася емпірично, було автоматично підраховано абсолютну частоту однакових словоформ у перському тексті і одержано число 69300 словоформ (частотний словник української мови налічує, за даними Ольги Йосифівни, 60673 словоформи, проте за даними його безпосереднього автора Н. Дарчук – 52257 словоформ). Ці числа вже певним чином заспокоюють душу дослідника, проте дані порівняння основних статистичних характеристик лексики ЧС публіцистики перської та української мов, наведені у таблиці 3.1 (с. 109), вимушують знову напружуватися. Так, відношення обсягу словника до обсягу тексту (V/N), що показує багатство словника, є досить суттєвим (ЧСП – 0,0195, ЧСУ – 0,2022), середня повторюваність слова у тексті (ЧСП – 51,41, ЧСУ – 4,94) та індекс винятковості тексту (ЧСП – 0,0068, ЧСУ – 0,12). Залишається в цій ситуації тільки погодитися з шан. Ольгою Йосифівною відносно того, що для цілей її дослідження релевантними є не абсолютні числові результати порівняння словників, а відносні, які дають можливість апроксимувати числові дані словників і виокремити частотні зони. (с. 107).

Далі на чотирьох рівнях узагальнення семантики (у термінах авторки, – формосемантика, лексосемантика, морфосемантика, макросемантика) представлено

відповідно ранжоване мовне наповнення, розподілене по словоформено-семантичних, лексико-семантичних, морфемно-семантичних та семантемо-семантичних (як видається, не дуже вдале позначення!) полях на кшталт "Етнічна географія", "Політика", "Фінанси", "Планування", "Культура" тощо. У підрозділі третього розділу 3.3. "Динаміка етноспецифіки на різних мовних рівнях" (с. 137) авторка у контрастивному ключі узагальнює свої спостереження над різними рівнями семантики одиниць ЧС української та перської мов, вирізняючи врешті-решт пошукувану "етноконтрастивну область".

Увінчує третій розділ підрозділ 3.4. "Жанрові особливості публіцистичної лексики перської мови", у рамках якого на основі залучення частотних словників художнього перського мовлення двох авторів (Унсурі і Форуг Фаррохзад) авторка намагається продемонструвати якісні відмінності лексики, притаманної різним функціональних стилям (публіцистичному та стилю художньої літератури) перської мови. При цьому для зіставлення "з української сторони" залучається знову "Частотний словник українського публіцистичного стилю – 2004". Результатом аналізу стало вирізнення трьох груп лексики – стилевоспецифічної, етноспецифічної, етно-та стилевоспецифічної водночас.

У Висновках підсумовуються результати проведеної роботи. Додатки вражають своїм розмахом – 15 додатків на 115 сторінках!

Дослідження має високий ступінь апробації.

У цілому рецензована дисертація справляє дуже гарне враження, а сама дисертантка вражає неймовірною працьовитістю, цілеспрямованістю та вірністю вихідним презумпціям дослідження. Можна вести нескінченні дискусії стосовно того, що ж насправді подано у рамках цієї дисертації (зіставна характеристика узуальних моделей публіцистичного стилю двох мов?, кількісні виміри універсального та специфічного на різних рівнях узагальнення мовної семантики в публіцистиці перської та української мов?, творчий розвиток ідей Дж. Ціпфа в антропологічній парадигмі науково-лінгвістичного знання?, етноспецифіка публіцистичного перського мовлення (звичайно ж не перської мови, адже подається модель узусу!)?

На всі ці питання приємно і плідно дискутувати, а це означає, що перед нами піонерська робота, виконана на найвищому професійному рівні, яка є концептуально витриманою і сумлінно зробленою. Ольга Йосифівна несе відповідальність за кожне написане речення, робота прекрасно структурована, український науковий дискурс предстає майже бездоганим. Все це свідчить про те, що до нашої науково-лінгвістичної громади зараз входить талановитий, молодий, сміливий дослідник, який не боїться ламати усталені у науці уявлення і йти неторованими дорогами.

Вважаю, що дисертаційне дослідження п. Ольги Йосифівни Максимів "Етноспецифіка лексичної системи перської мови (на матеріалі публіцистичного стилю)", є завершеною, оригінальною, самостійно виконаною науковою працею, що, безумовно, відповідає всім вимогам "Положення..." ДАК України щодо дисертацій, а її авторка, О. Й. Максимів, цілком і повністю заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії.